

Aandacht en aanwezigheid roept inderdaad gemengde gevoelens op. Ook in de zin dat er toch alinea's in voorkomen die in positieve zin 'bedenkkelijk' zijn, zoals in de paragraaf over de samenhang van aandacht en de esthetische en zelfs religieuze motivatie van wetenschappelijk onderzoek (p. 35-36), in de reflecties over het verband tussen het kwaad en gedachteloosheid (p.47), in de opmerkingen over de relatie tussen aandacht, waarheid en respect (p. 44). Daarin biedt Bodifée enkele eenvoudige maar elementaire inzichten, die best nog eens gezegd mogen worden. Maar dat had ook gezegd kunnen worden in drie korte stukjes voor in de trein.

Wil DERKSE

PSYCHOANALYSE

Julien Quackelbeen, *Zeven avonden met Jacques Lacan*, Gent. Academia Press, 1991. 250 blz., 780 Bfr., ISBN 90 382 0062 5

"Je dis toujours la vérité : pas toute parce que toute le dire, on n'y arrive pas. La dire toute, c'est impossible, matériellement : les mots y manquent. C'est même par cet impossible que la vérité tient au réel."

Met deze woorden opende de psychoanalyticus Jacques Lacan een uitzending van de 'Dienst Onderzoek' van de Franse televisie in 1973. De realisator van het programma was de jonge Benoit Jacquot; Jacques-Alain Miller bereidde vragen voor rond enkele belangrijke themata, waarop Lacan zich schriftelijk kon voorbereiden vooraleer ze te zeggen. Hieruit ontstond het theoretisch uiterst belangrijke essay *Télévision*. De Gentse psychoanalyticus Julien Quackelbeen vertaalde het nauwgezet en schreef er onlangs een uitvoerig commentaar op : *Zeven avonden met Jacques Lacan*.

Zijn verlangen is een onderwijs te verzekeren over de psychoanalyse zonder daarom een algemene inleiding of een overzichtswerk te willen afleveren. Het gaat er eerder om de lezer te verleiden tot het formuleren van nieuwe commentaren. Met en voorbij Lacan worden oorspronkelijke concepten van Freud opnieuw belicht. De barokke literaire stijl van Lacan wordt hierbij met zwier dicht-bij ver-taald naar een kleurig Nederlands palet.

Heeft de psychoanalyse iets te zeggen over de waarheid wat niet reeds door filosofen werd bedacht en om welke verhouding tussen waarheid en het reële gaat het hier ? Het gaat om de waarheid van het onbewuste. "De waarheid is sprekend. Ze verschijnt in alles wat talig gestructureerd is. Ze heeft geen uitverkoren geliefden nodig om haar te verdedigen, geen officiële erediensbeoefenaars die haar vertegenwoordigen. Ze wordt bij de pachters van de waarheid snel een verzuurde maagd, een grijnzend masker, een versleten oud-modisch balkleed".

Freud zelf worstelde reeds met het voorvoegsel -on-, omdat het aanleiding gaf het onbewuste te denken als een onding, als een omgekeerd bewuste of als filosofische nonsens, als *contradictio in terminis*. Alhoewel men het onbewuste niet rechtstreeks kan observeren, kan men er wel de uitwerkingen van zien. Het onbewuste verschijnt in het spreken, het spreekt, het is talig gestructureerd. Het ex-isteert ten aanzien van de taal zoals de linguïsten die bestuderen, maar het heeft er alle uitstaans mee.

Sartre spreekt over het 'in de wereld geworpen zijn' van de mens. Lacan zegt dat het eerste wat er is voor de mens het Reële is. De mens construeert — evenals het dier — een soort naar binnen geworpen afspiegeling van wat zich buiten bevindt. Het beeld speelt hierbij de leidende rol. Daarom noemen we deze voortdurende constructie het Imaginaire. Het kind vormt zich over het Reële een Imaginaire structuur. Beide ordes worden met elkaar verankerd in een derde, geïntroduceerd door de taal, de symbolische orde. Dreigt deze verankering te falen dan kan desintegratie van de persoonlijkheid, depersonalisatie het gevolg zijn, maar ook kan een symptoom opduiken, symptoom dat de drie ordes vooralsnog aan elkaar vastknoopt. Ook het symptoom is talig gestructureerd, het kan gezegd worden, waarna het kan verminderen, verschuiven of verdwijnen. Daarom is de psychoanalyse de kuur van het 'goede spreken' waarin de onbewuste waarheid zich laat ontcijferen.

Lacan verwijst in zijn werk vaak naar de grote filosoof van Koningsberg, Kant. Wanneer Jacques-Alain Miller hem uitnodigt stelling te nemen ten overstaan van het kantiaanse richtsnoer "Wat kan ik kennen?", "Wat moet ik doen?", "Wat mag ik hopen?", dan raakt hij een gevoelige snaar aan, zowel bij 'Lacan, de filosoof onder de analytici', als bij 'Lacan, de analyticus onder de filosofen'.

Julien Quackelbeen verwijst naar een artikel van Natalia Avtonova: *Lacan avec Kant : l'Idée du symbolisme*, waarin de symboolopvattingen van Kant worden vergeleken met die van Lacan. Voor Kant was het symbool dienstbaar als men de grens bereikte van wat kenbaar is, de grens tussen het kenbare en het denkbare; en men moest er geen veralgemeend gebruik van maken. Volgens Kant was het wezen van het zijnde, het noumenale, niet kenbaar door wetenschap. Kants hoofdargument was dat de ziel, het bewustzijn geen spatialiteit bezat. Hoe evolueerde deze opvatting doorheen de geschiedenis van de filosofie? "Reeds bij Hegel is er geen grens meer aan het objectiverend conceptueel denken. In het neo-kantisme van de school van Marburg met haar louter formele interpretatie van het symbool, en vooral bij Cassirer met de mens als symbool-dier, komt men steeds verder af te staan van de kantiaanse opvattingen. Men kan aantonen hoe men aldus voorbereidend werkte voor het structuralisme van Lévi-Strauss, waardoor men aan de tegenpool van de veralgemening belandt, tegenpool waaruit de verschillende opvattingen van Lacan over de symbolische orde zijn voortgesproten. De symbolische orde is er talig geïnterpreteerd en is de voorwaarde van het kennen".

Er is hier dus sprake van een radicale omwenteling. Waar voor Kant het symbool optreedt waar het kenbare eindigt, wordt het bij Lacan voorwaarde tot alle kennen.

Lacan zal op het tekort aan spatialiteit antwoorden met een topologische opvatting over het subject, waarbij de symbolische orde voorrang krijgt op de andere ordes, zonder de aandacht voor het reële en het imaginaire te verwaarlozen. De psyche moet bestudeerd worden in het spreken, het zeggén. Het onbewuste is immers gestructureerd als een taal.

"Het affect, ook de spectaculairste uitbarstingen ervan, worden in een analyse binnen het woord gevoerd en daar zoveel mogelijk gehouden. Ze worden niet op zich gezocht en zeker niet geprovoceerd. Het gaat er om een 'afreageren' binnen het woord, wat bijna hetzelfde is, zal Freud zeggen, want het woord, het spreken constitueert 'de adequate reflex'." Het verschil tussen de psychoanalyse en andere psychologische hulpverlening bestaat erin dat de analyticus doorheen zijn vorming — waarin de eigen analyse het koninginnestuk is — zijn eigen subjectieve waarheid heeft ontmoet; terwijl de andere psy door hun niet erkende subjectieve positie worden gedreven om de miserie van anderen te lijf te gaan. Dit maakt de ethiek van de psychoanalyse radicaal anders. Julien Quackelbeen heeft dit ervaren in een jarenlange confrontatie met de kliniek en wil daarom hulde brengen aan Jacques Lacan. Wie durft opstuiven bij deze wervelwind van woorden over het onbewuste, zal beslist de vruchten oogsten van de storm die hij in het weten doet oplaaien.

Josée ROYMANS

WAT NIET LIEGT...

P.J.G. Mettrop (red.), *Aspecten van Angst*, Meppel, Boom & Deurne Denis, 1992, 111 blz., 570 Bfr., ISBN 90 5352 021 X

Deze bundel opstellen over angst kreeg de ondertitel 'psychoanalytische visies' mee. De lezer mag zijn verwachtingen dus terdege richten en de lat hoog leggen. De inleiding brengt een inhoudelijk overzicht en enkele korte algemene beschouwingen waarbij de lezer verneemt dat het boek grotendeels de neerslag is van een symposium over hetzelfde onderwerp.

Uit de algemene beschouwingen wil ik er twee vooraf aanhalen om nadrukkelijk op hun pertinentie te wijzen. Mettrop, de inleider en redacteur van het boek, wijst er op dat angst pas door de psychoanalyse onder de aandacht is gekomen en dat het *angstobject* (eigen cursivering) daardoor in ere is hersteld (blz. 9). Dit doet onmiddellijk denken aan andere uitspraken, zoals die van Lacan, dat angst nooit zonder object is. Voorheen werd zoiets met verwondering vernomen, want het werd volledig in tegenspraak met de klassieke psychiatrische stellingen geacht. Objecten hoorden bij vrees, angst was vrees zonder object, zo luidde het, mijns inziens in een poging een subjectief beleven te koppelen aan een 'normaal' en eenieder 'bekend' beleven en het zo 'aanschouwelijk' te maken voor het onderricht. Nu wordt de hoger vermelde uitspraak omtrent het angstobject door de kliniek bevestigd, althans voor wie het geduld opbrengt in het discours van de patiënt dit object te gaan zoeken, het te omcirkelen, aan te haken in de wetenschap dat men er slechts de omtrek van zal kunnen raden zonder het ooit echt te vatten — men denke aan het aangrijpende hoofdpersonage in de film *Profumo di Donne*: een blinde in het land der geuren, zo is de mens wat zijn objecten betreft een lamme in het land der vormverhalen.